

הרב יהודה זולדן

זכר ליובל במדינת ישראל

ראשי פרקים:

- א. מצוות היובל
- ב. תקיעת שופר במוצאי יום כיפור
- ג. איסור מלאכה במשך שנתיים
- ד. כשביעית לא נוהגת כלל
- ה. זכר ליובל עם קום מדינת ישראל

א. מצוות יובל

בויקרא (כה, ח-י) נאמר:

"וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים, והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה יובל היא תהיה לכם".

בית הדין הגדול מצווה לספור בתחילתה של כל שנה, וכל שבע שנים במשך ארבעים ותשע שנים, כדרך שסופרים ספירת העומר, ולקדש את שנת היובל, שנת החמישים. כך כתב הרמב"ם (ספר המצוות עשה קלו, קמ; הל' שמטו"י פ"י ה"א), וכן החינוך (מצווה של, שלב). מצוות אילו לא נוהגות מלאחר חורבן בית שני, ולחלק מהפוסקים הם לא נהגו גם במהלך בית שני. הטעם לכך הוא מאחר שנאמר "וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה", ומשגלו שבטי עבר הירדן, ומשעם ישראל לא יושב בארצו לפי נחלות השבטים, לא מתקיימת דרישת הפס': "לכל יושביה".

יחד עם זאת, לא נקבע גם שום זכר למצוות אילו, ולמעשה אין אנו עושים דבר הקשור למצוות הללו. התוס' (גיטין לו ע"ב בד"ה ותקון), מעורר זאת: "והא דלא תיקון נמי זכר ליובל?"¹ אך דווקא בעלי התוס' במקומות אחרים מעלים

1. התוס' משתמש בביטוי "נמי", מאחר שדבריו נכתבים על רקע דברי הגמ' שם האומרת ששביעית בזמן הזה היא לא מהתורה "ותקיננו רבנן דתשמט זכר לשביעית", ביאור דברי תוס' עסק הריא"ה הרצוג (פסקים וכתבים ח"ג שו"ת מצוות התלויות בארץ עמ' שח). אכן לשיטת

אפשרות שבכל זאת, כן נתקן דבר מה, זכר למצווה הנהוגה ביובל². אין בדבריהם במקומות האחרים סתירה לתוס' בגיטין, מאחר שמדובר בבעלי תוס' שונים.

ב. תקיעת שופר במוצאי יום כיפור

בויקרא (כה, ט) נאמר שביוה"כ של יובל יש לתקוע בשופר. כיום, בכל מוצאי יום כיפור תוקעים בשופר, וזאת זכר ליובל. מנהג זה מופיע כבר בגאונים בשם רב האי גאון. (תשובות הגאונים שערי תשובה סי' סו, אוצר הגאונים יומא עמ' 42-43). במרדכי (סוף יומא סי' תשכז) כותב בשם רב פלטוי גאון שהמנהג בשתי ישיבות הוא לתקוע תשר"ת, והראב"ה הסביר שזאת בשל הנאמר ששווה היובל לתקיעות ולברכות (ראש השנה כו ע"ב). גם התוס' במגילה (ד ע"ב ד"ה ויעבירנה [השני]), כותב בשם ר"י הלוי, שתקיעה זו היא זכר ליובל³. התוס' אומרים זאת כתשובה לשאלה מדוע אין חוששים לכך שיעבירו את השופר ד' אמות ברשות הרבים, שהרי מחשש זה לא תוקעים בשופר בשבת? ועל כך השיב ר"י הלוי שהתקיעה במוצאי יוה"כ היא זכר ליובל ותוקעים תקיעה אחת בלבד, ולכן לא גזרו כמו בראש השנה, בה חובה מהתורה לתקוע שלושים תקיעות. (או אף תשע בלבד, רש"ש שם). רבנו שמואל שם בתוס' מתרץ אחרת, ולפיו בראש השנה החשש שיעביר ביום עצמו ואז יעבור על איסור מהתורה, אך במוצאי יוה"כ גם אם יעביר ארבע אמות ברה"ר יעבור רק על איסור דרבנן, ואין גוזרים גזרה לגזרה. לא ברור אם רבנו שמואל מסכים עם ר"י הלוי באשר למהות התקיעות במוצאי יוה"כ.

ר' עקיבא איגר (גליון הש"ס מגילה שם), מפנה לדברי התוס' (שבת קיד ע"ב בד"ה ואמאי), הסובר אחרת. לדברי ר"י:

"מה שתוקעים במוצאי יוה"כ אינו אלא להודיע שהוא לילה ויאכילו את בניהם שהתענו וגם להכין סעודת מוצאי יוה"כ שהיא כעין יו"ט... לא כמוחזורים שכתוב בהן שהתקיעה היא זכר ליובל. כי למה תוקעין בכל שנה ושנה, וכי היה היובל בכל שנה ושנה?"

רוב מוחלט של הפוסקים, שביעית בזמן הזה — שמיטת קרקעות ושמיטת כספים, היא מדרבנן.

2. התוס' עונה על שאלתו, תשובה שמשמעותה היא, שאכן לא תיקנו שום זכר ליובל בשל סיבה מסוימת. לקמן נדון בתשובה זו של התוס'.
3. מצווה נוספת הקשורה לשנת שמיטה היא מצוות הקהל שגם לה לא תקנו חכמים שום זכר. עד שבשנת תרמ"ט עורר האדר"ת את הדבר וקרא לעשות זכר להקהל ואכן בשמיטות האחרונות נעשו מעמדי הקהל ליד הכותל המערבי או במקומות אחרים שהיו בבחינת זכר להקהל.

לדברי ר"י מהאפשרות שתקיעות אלה הם זכר ליובל, מסתבר שתקיעות אילו הם עניין טכני בלבד, הודעה על סיום הצום. בהגהות מימוניות (סוף הל' שביבת עשור) מוסיף עוד שאם התקיעה היא זכר ליובל, היה צריך לתקוע ביום כיפור עצמו, ולא במוצאי יוה"כ?

רב האי גאון שם משיב בעצם לטענת התוס' ולפיו: "לפי שאינו ברור חשבון זמן היובל התקינו בכל שנה ושנה זכר היובל". כך כותב גם באבודרהם (סדר תפילות יוה"כ), ובשו"ת מן השמים (סי' פד)⁴.

מדברי רב האי עולה שאנו מקיימים זכר ליובל בכל שנה על אף שהיובל עצמו נהג פעם בחמישים שנה. נראה להסביר את דברי רב האי גאון, על פי עיקרון שקובע הגרי"ז (מנחות סו ע"א) שכל תקנה שחכמים מתקנים זכר למקדש, אין צורך לקיים אותה על פי הקריטריונים שנהגו במקדש. כך למשל באשר לתקנת רבן יוחנן בן זכאי שיהיה לולב ניטל במדינה שבעה ימים (סוכה מא ע"א), ברור שאין צורך שיקפידו על דיני לולב כפי שהם נוהגים במקדש במשך שבעה ימים. או באשר לספירת העומר לרוב הפוסקים הסוברים שספירת העומר בזמן הזה היא דרבנן (ר"ן ובעל המאור סוף פסחים). על זה יש להוסיף שאנו כורכים בליל הסדר מצה ומרור זכר למקדש כהלל, אם כי הוא היה כורך גם קרבן פסח (פסחים קטו ע"א)⁵. נראה לומר שעיקרון זה הוא גם על תקנות שחכמים תיקנו זכר לקיום המצווה מהתורה, גם אם אין הם קשורים למקדש. הדבר בולט, במצוות שביעית עצמה, שמיטת קרקעות ושמיטת כספים הנוהגים בזמן הזה מדרבנן "זכר לשביעית". גם שם אין נוהגים בכל ההלכות, כאילו המצווה היא

4. נימוק זה מופיע במקורות נוספים. בסדור רב עמרם גאון (חלק ב עמ' קפט). בספר העיטור (עשרת הדיברות הלכות יום הכיפורים דף קט עמוד א). במחזור ויטרי (סי' שמה ד"ה שמעת, ובסי' שנו). בכל בו (סי' ע). בשבלי הלקט (השלם סי' שכב). בשו"ת רש"י (סי' שנד), ובספר הפרדס (לרש"י עמ' קלה). במאה שערים (לר"צ אבן גאון בסוף הל' יוה"כ). ובמרדכי (יומא סי' תשכ). בטור (או"ח סי' תרכד), ובבית יוסף (שם), ובשולחן ערוך (או"ח סי' תרכג סעי' ו) ובבאר היטב (שם ס"ק ו). קצש"ע (סי' קלג סעי' כו). בסיכום העניין עי' בסידור כנסת הגדולה (חלק ד סי' עה), ובשו"ת בית מרדכי (פוגלמן סי' לז). לפיו בא"י נהגו לתקוע תשר"ת מפני שהוא זכר ליובל, ובחול"ל תקיעה אחת מאחר שהיובל לא נוהג בחול"ל. התקיעה האחת היא לבלבל את השטן. נימוק זה מופיע בחלק מהמקורות הללו. בהגהות מימוניות (סוף הל' יו"כ) כותב שתוקעים תקיעה אחת בשל דברי חז"ל (מועד קטן ט ע"א) האומרים שבמוצאי יו"כ יצאה בת קול בעת חנוכת הבית אצל שלמה ואמרה לך אכול בשמחה לחמך. בערוך השולחן (או"ח סי' תרכג סעי' ח) כותב שיש התוקעים תשר"ת ומנהו לתקוע תקיעה אחת "והוא סימן טוב לבשר לנו כי הקב"ה קבל תפילותינו".

5. בבירור דברי רב האי הללו עסק רב יהודה גרשוני במאמרו: "תקיעת שופר ביובל" בספרו קול צופיק (עמ' רעז-רפג).

מהתורה. (היתר המכירה נוהג רק כששביעית מדרבנן, פרוזבול, ועוד הלכות רבות בהל' שביעית בהם אנו מקילים מאחר ששביעית מדרבנן). נראה שגם כאן מאחר שאנו לא יודעים את החשבון, ואז בכל שנה ייתכן שזה יובל, ולכן תיקנו תקנה שהיא שונה מקיום המצווה המקורית. תוקעים מדי שנה, ולא רק בשנת החמישים, וכן תוקעים במוצאי יוה"כ ולא ביוה"כ עצמו.

על בסיס ההשוואה לתקנות שהם "זכר למקדש", נוסף עוד על פי דברים שכתב הטורי אבן (ראש השנה ל ע"א בד"ה ושיהא), ולפיו:
 "כי עבדין זכר למקדש, הני מילי בדבר שיש לו עיקר מן התורה במדינה, כגון לולב דנטילתו ביום הראשון ביום הראשון בגבולין מן התורה, אבל דבר שאין עיקר מן התורה בגבולין לגמרי, לא".

גם למצוות יובל יש קיום בגבולין. מצוות תקיעת השופר ביובל מסורה תחילה לבית הדין, ואח"כ כל יחיד ויחיד חייב לתקוע. כך כותב הרמב"ם (הל' שמיט"י פ"י ה"ו). כיוון שכך יש מקום לתקנה כזו "זכר ליובל".

ייתכן עוד, שהתקנה לתקוע מדי שנה ולא רק בשנת החמישים, קשורה למצווה נוספת הקשורה ליובל, וגם לה אין כל זכר בזמננו. בויקרא (כה, ח) נאמר: "וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים, והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה". בית דין מצווים לספור בתחילת כל שנה את מניין השנה, לשנות השמיטה והיובל. כך כותב הרמב"ם (ספר המצוות עשה קמ, הל' שמיט"י פ"י ה"א) וכן החינוך (מצווה של). בית הדין היה סופר בתחילת כל שנה כדרך שסופרים ספירת העומר⁶. בערוך השולחן העתיד (הל' שמיט"י סי' ל סעי' ו) כותב שהספירה הייתה ביום ראש השנה ולא בליל ראש השנה מאחר והספירה הוקשה לתקיעה שהיא ביום. בשנת החמישים מצווה התורה לתקוע בשופר ביום הכיפורים ובכך לקדש את השנה, ומצווה זו גם כן מוטלת לכתחילה על בית הדין. כך כתב הרמב"ם והחינוך (שם). שתי המצוות הללו תלויות זו בזו, וכשבית הדין לא ספרו במשך ארבעים ותשע שנה, ולא קידשו את שנת החמישים, לא נוהג יובל⁷. יתכן שתקיעת השופר מדי שנה באה להזכיר גם את מצוות הספירה שהייתה נוהגת מדי שנה ע"י בית הדין, ושהיא עצמה הוקשה לשופר. יש להוסיף עוד שמלבד מצוות הספירה שהייתה נהוגה בכל ראש השנה

6. ישנן דוגמאות נוספות. עיין באנציקלופדיה תלמודית (ערוך בית מקדש — זכר למקדש). על התקנות זכר למקדש ראה בדברי הרב צבי יהודה הכהן קוק בפתחתו לשו"ת משפט כהן (עמ' טו-ז).

7. כך כותבים התוס' (מנחות סה ע"ב ד"ה וספרתם), ובתוס' (כתובות עב ע"א ד"ה וספרה). והחינוך (מצווה של), והמנ"ח (שם אות א). הרמב"ן (ויקרא כג, טו) מסתפק אם בית הדין היה מברך על ספירה זו כדרך שמברכים על ספירת העומר.

היו תוקעים גם בשופר של ראש השנה, ואמנם מצוות השופר בראש השנה מסורה לכל, ולא רק לבית הדין, אך אף על פי כן הייתה מעלה מיוחדת לתקיעה במקום בו ישב בית הדין, שם תקעו תמיד, גם כשראש השנה חל בשבת, וכדברי הרמב"ם (הל' שופר פ"ב ה"ח-ה"ט) על פי דברינו לעיל, עשיית זכר למצווה אינה חייבת להיות על פי כללי המצווה הנוהגת מהתורה וייתכן שהתקנה לתקוע במוצאי יוה"כ כוללת בתוכה זכר למצוות הספירה וזכר למצוות תקיעת השופר ביובל.

ג. איסור מלאכה במשך שנתיים

התוס' (גיטין לו ע"ב ד"ה ותקון) אשר עורר את העניין מדוע לא תיקנו זכר ליובל, משיב:

"משום דאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה ליאסר בעבודת קרקע שתי שנים רצופות".

מדברי התוס' הללו עולה שהיה מקום לתקן זכר ליובל, אך לא במה שקשור לעבודות קרקע, זאת על אף שכך היה כשנהגו שמיטות ויובלות מהתורה. השנה הארבעים ותשע היא שנת שמיטה ובה נאסרו מלאכות קרקע, וגם בשנה שאחריה שנת היובל, נאסרות מלאכות הקרקע. אלא שאם מדובר על תקנה של חכמים שעניינה זכר למצווה, אזי אין מתקנים תקנה שמקשה על הציבור. בדברי התוס' דן בשו"ת הרלב"ח (סי' קמב נצר השני ונצר שלישי) בתשובה בו הוא עוסק במניין שנות השמיטה. דברי התוס' הללו מופיעים גם בסמ"ע, ובאורים (חושן משפט סי' סז ס"ק ב) המוסיפים שהברכה שהשנה הארבעים ושמונה תעשה תבואה שתספיק לשלוש השנים הבאות (ויקרא כה, כא-כב), לא חלה כשהמצווה לא מהתורה. כך כותב גם ר' יעקב עמדין (גיטין לו ע"ב).

טיעונו של תוס' הוא על בסיס ההנחה שאנו פוסקים כמו חכמים בשאלה איך למנות את מניין שנות השמיטה והיובל. דיון זה מופיע בגמ' (ראש השנה ט ע"א, נדרים סא ע"א) לחכמים שנת היובל היא שנת החמישים ואין היא עולה למניין שבע השמיטות שלאחריה. דהיינו שבמאה שנה יש ארבע עשרה שמיטות ושני יובלות. השנה הארבעים ותשע היא שמיטה והחמישים היא יובל. השנה התשעים ותשע היא שמיטה והחמישים היא יובל.

לר' יהודה, שנת החמישים עולה לכאן ולכאן. שנת החמישים היא היובל של ארבעים ותשע השנים שקדמו, והיא השנה הראשונה של מניין השמיטה הבאה, יוצא שלמעשה יש עוד ארבעים ושמונה שנים נוספות שאין בסופם

יובל. רק לאחר שבעה יובלות, 350 שנה, נוצר מצב שבו שוב שמיטה ויובל רצופות⁸.

שיטה נוספת בהבנת דברי ר' יהודה היא בירושלמי (קידושין פ"א ה"ב): "היובל עולה כמניין שני שבוע, פנמיים שהוא בא באמצע שני שבוע". לשיטה זו שנת היובל אינו עולה למניין היובל הבא, אך הוא עולה למניין השמיטה הבאה. היובל הראשון הוא ראשון לשמיטה, ולאחר ארבעים ושמונה שנה, השנה היא שנת שמיטה. במקביל יש לספור עוד ארבעים ותשע שנה מסיום שנת היובל הקודמת, והיא שנת היובל הבאה. דהיינו ששנת החמישים היא שנה שניה של שמיטה. היובל השלישי יהיה בשנה שלישית לשמיטה, וכן הלאה.⁹

מבחינה מעשית אנו פוסקים כיום, כשיטת ר' יהודה כפי שהיא מופיעה בבבלי, ולמעשה אין מניין יובלות בפני עצמם, ומכאן שיש כיום רק שמיטות. יש הסוברים מלכתחילה כשיטת ר' יהודה. כך התוס' (ראש השנה ט ע"א בד"ה ולאפוקי; עבודה זרה ט ע"ב ד"ה הא), וכך היא פסיקת הגאונים, ויש הסוברים שבזמן בית שני נהגו יובלות בבית שני כמו רש"י (ערכין לב ע"ב ד"ה מנו), ור"ת (תוס' בגיטין לו ע"א ד"ה בזמן), אך גם הוא מודה שאין למנות יובלות לאחר חורבן בית שני. הרמב"ן חלוק עליו ולפיו מנו יובלות בבית שני מדבריהם. כך גם הראב"ד (גיטין יט ע"א מדפי הרי"ף) הר"ן והמאירי. בשיטה לרבנו יחיאל מפרז (מועד קטן ב ע"ב) מובא בשם ר"ת שגם בזמן הזה נוהג יובל מדבריהם, וגם הרמב"ם (הל' שמטו"י פ"י ה"ג-ה"ד), שסבר שיש למנות יובלות אף לאחר חורבן בית שני, מקבל את שיטת הגאונים, שאין למנות כיום יובלות¹⁰.

יוצא אם כן, שבכל מקרה אין מצב בו לאחר החורבן ייאסרו שתי שנים רצופות בעבודת אדמה, מפני שאין היובל נמנה בפני עצמו. דברי התוס' בנויים אם כן על ההנחה שפוסקים כמו חכמים בעוד שרוב הפוסקים נוקטים כר' יהודה; שאלה זו שואל גם האורים (סי' סז ס"ק ב). נצטרך לומר שתוס' זה חולק על בעלי התוס' האחרים הפוסקים כר' יהודה, ופוסק כחכמים, ולא רק זאת, אלא שאף סבר שהיה מקום לתקן זכר ליובל גם בזמן הזה בעבודת אדמה, אלמלי הקושי שבדבר.

8. כך האריך להוכיח ר' חיים מבריסק (הל' שמטו"י פ"י ה"א). ע"ע במשנת יעבץ (להרב יעקב בצלאל ז'ולטי י"ד סי' כה); קול צופיך (להרב יהודה גרשוני עמ' רפד-רפט), ובענבי פתחיה (להרב משה צבי נריה עמ' 96-100).

9. הסבר זה מופיע באורים (סי' סז ס"ק ב), וכתב עליו הרב ראובן מרגליות (שערי זהר לנדרים סא ע"א) שחשבונו לא ברור; אך כאמור החשבון פשוט.

10. בסיכום הדעות השונות עיי' בספרו של הרב ש"י זיין (לאור ההלכה עמ' פו-פח).

ד. כשביעית לא נוהגת כלל

בספר התרומות (שער מה, ד) מביא את דברי בעל המאור הסובר שאין שביעית נוהגת בזמן הזה כלל, לא שמיטת קרקעות ולא שמיטת כספים. הסיבה היא: "תנא על עצמוך למה יתקינו זכר לשמיטה ולא יתקינו זכר ליובל", לפי דברי בעל המאור אין בסיס כלל לשאלת התוס' מדוע לא עושים זכר ליובל כשם שעושים זכר לשביעית. בגידולי תרומה (שם אות ד) כותב שבעל המאור לא מקבל גם באופן עקרוני את תירוצו של התוס' לשאלתו. וזאת מפני שהכלל שאין גוזרים גזרה על הציבור שאין הוא יכול לעמוד בה, זהו רק בגזרה חדשה שלא הייתה מעולם. אך כאשר גוזרים גזרה שיסודה בדאורייתא, וכך עשו מאות שנים, על זה לא נאמר כלל זה.

מדברי בעל גידולי תרומה עולה שהוא מבין את תשובת תוס' כהימנעות מגזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה. אך יש להעיר ששאלת תוס' הייתה שיתקנו "זכר ליובל" כשם ש"תקנו זכר לשביעית" (גיטין לו ע"ב), והתוס' בתשובתו לא התכוון לומר שאיסור עבודת קרקע במשך שנתיים יהיה גזירה. לפי התוס' כל העניין הוא תקנה ולא גזירה ויש להבחין הבדל מהותי בין גזירה לתקנה וכדברי הרמב"ם (הקדמה למשנה עמ' מ-מב הוצ' מוסה"ק) האומר שגזירה היא סייג, על מנת להרחיק מעבירה, ועל זה חל הכלל שעל הציבור לעמוד ולקבל גזירה זו. תקנה מטרתה אחרת — תקנה ומנהג אילו דברים הנוהגים בין אדם לחברו שאין בהם תוספת או גירעון למצווה, או דברים שהם לתועלת בני אדם בדברי תורה. כאן זוהי תקנה שנועדה להזכיר את מצוות יובל "לתועלת בני אדם בדברי תורה", אלא שאם הדבר לא מחוייב מדיני התורה, לא רצו חכמים לתקן תקנה שתכביד על בני האדם.

הסמ"ע (ח"מ סי' סז ס"ק ב) כותב הסבר משלו, ולפיו כיוון שזו מצווה התלויה בארץ לא נוהג דבר ממנה בחו"ל, ממילא גם בארץ לא תיקנו דבר, בעוד שמיטת כספים היא מצווה שבגוף, ונוהגת בין בארץ בין בחו"ל, ולכן תיקנו לה זכר. האורים (שם) כותב שדבריו דחוקים, ונראה להסביר את דבריו, שהרי גם שמיטת קרקעות היא רק בארץ, ותיקנו לה זכר¹¹. האורים עצמו מתרץ שכיוון שמיטת קרקעות נוהגת בארץ לא רצו להפריד בינה ובין שמיטת כספים, אך יובל שבטל מכל וכל לא תיקנו חז"ל. דברים ברוח זו כותב המהרש"א, והמהר"ם שיף (גיטין לו ע"א). הסבר נוסף כותב האורים שמיטת כספים היא בשב ואל תעשה מאחר

11. דיון בשיטת הרמב"ם בהקשר זה עי' בדברי הראי"ה קוק (מבוא לשבת הארץ פרק ה עמ' טז), וכן במשפט כהן (סי' נח עמ' קכ-קכא). בארץ חמדה (לרב שאול ישראלי עמ' פג-פד).

שמפקירים ממון, בעוד שיובל היא בקום ועשה שהרי צריך להחזיר את השדה לבעליו, וכיוון שכך לא רצו חז"ל לתקן.

המכנה המשותף לכל ההסברים הללו הוא ניסיון למצוא הבחנה בין שמיטת קרקעות וכספים, לבין יובל. אך זו בדיוק שאלת תוס' מדוע, למרות כל ההבדלים וההבחנות לא תיקנו דבר מה זכר ליובל?

ה. זכר ליובל עם קום מדינת ישראל

כאמור, אין יובל נוהג לאחר החורבן לדעת רוב הפוסקים, וכן לא קבעו כל זכר ליובל. האם יש מקום, לחדש את האפשרויות שהועלו כזכר ליובל, כגון הדגשת העובדה שתקיעת השופר במוצאי יוה"כ היא זכר ליובל, ולפחות עם סיום שנת השמיטה השביעית במדינת ישראל?

הרמב"ן (גיטין לו ע"א בד"ה הא דתניא), שולל את האפשרות שקידשו יובל לאחר החורבן, וכותב:

"שאינו במשמע שקדשו יובל מדבריהם לאחר החורבן, שהרי הארץ חרבה ושממה, ואין ישראל עליה אלא כעבד שלן באכסניא, ולמה יחזרו שדות ובתי ערי חומה וינהגו בעבדים, והם עבדים לעבדים, אבל בימי הבית הוא שנהגו בו".

דברי הרמב"ן צוינו גם בר"ן (עבודה זרה ט ע"ב). לאחר חורבן בית שני, נתדלדל היישוב היהודי בארץ, ויהודים שישבו בארץ, חיו תחת ריבונות זרה. בשו"ת שאילת דוד (לר' דוד מקרלין שביעית דף יז) כותב שלאחר החורבן לא עשו זכר ליובל מאחר שצריך תנאים רבים, וצריך מעשה לקרוא "דרור" וחששו מהמושלים.

אך מלפני יותר ממאה שנה, החל עם ישראל לשוב לארצו, ובשנת תש"ח קמה מדינה יהודית ריבונית בארץ ישראל. אמנם לא כל ארץ ישראל בידינו, אין לנו מקדש, אך בכל זאת החל תהליך של שיבה לארץ. כיום הארץ מיושבת ופוריה, ואינו מרגישים בה כעבדים הלנים באכסניא, ולא כעבדים לעבדים, אלא כעם ששב לארצו לאחר שנות גלות ארוכות, מממש את ריבונותו עם כל הקשיים הכרוכים בכך, מיישב את הארץ, מפריח את השממה, בונה ישובים וערים, תעשייה וחקלאות, והארץ ב"ה מאירה לנו פנים — אין לך קץ מגולה מזה. לא ניתן לקיים את מצוות יובל בשלמותה מאחר שהיובל מתקיים בזמן "שכל יושביה עליה, ולא בזמן שגלו מקצתן" (ערכין לב ע"ב), "בהיותה מבונה בכל תכסיסה, ברום עילויה המדיני כשכל יושביה עליה" (הרא"ה קוק הקדמה לשבת הארץ עמ' י-יא). קיום היובל במלואו, זהו ביטוי לחיים שלמים של עם ישראל בארצו - מקדש, סנהדרין וממלכה. חלק נכבד מקיום המצוות, תלוי במקדש וביובל, וכשכל עם ישראל בארץ וריבון בה, שבה השכינה לארץ במלואה. מוטל עלינו

לבדוק מה בכל זאת ניתן לעשות להשבת משהו ממצוות היובל, גם במציאות חסרה כל עוד לא "כל יושביה עליה"¹² גם אם חכמים לא תיקנו שנתיים רצופות של הימנעות מעבודת קרקע יש מקום אולי לקשור את תקיעת השופר במוצאי יו"כ לתקומתה של מדינת ישראל.

תקיעת השופר ביובל, היא קריאת דרור שמשמעותה חופש עצמאות וחירות.

וכן כתב הרמב"ן (ויקרא כה, י):

"...לא קראו הכתוב יובל על התקיעה רק על הדרור... שיהיו כולם בני חורין לדור בכל מקום שירצו, ואמר יובל היא שבה יובל כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו יובילוהו רגליו מרחוק לגור..."

עם ישראל החל לשוב ולדור בארצו, ותקיעת השופר ביום הכיפורים היא ביטוי לחרות זו. היא ביטוי לחרות אישית, וכדברי הלבוש (או"ח סי' תרכג): "סימן לחרות, כי ביום הזה נעשו הנשמות חירות מעברות, גם הגופות נשתחררו משעבוד עונשין", וזהו ביטוי לחרות לאומית וכדברי בעל התניא (בליקוטי תורה ראש השנה ס ע"ב):

"עיקר שופר נאמר בתורה גבי יובל, ביוה"כ של שנת יובלו והעניין שהוא בבחינת שופר גדול כי עניין יציאת העבדים לחרות היינו ע"י גילוי מבחינת עלמא דחירו... והוא מעין הגילוי שיהיה לעתיד לבא. ועכשו שבעונותינו חרב ביהמ"ק אנפ"כ יש לנו יוה"כ שבו מאיר בחינת עלמא דחירו, בחינת יובל, ולכן תוקעים ביוה"כ אחר נעילה תקיעה אחת, והוא מבחינת שופר גדול"¹³.

תקיעת שופר במוצאי יוה"כ שמשה נושא לעימות ולויכוח עוד בשנים שלפני קום המדינה. כידוע, לא אפשר המנדט הבריטי לתקוע בסיום תפילת נעילה ליד הכותל, ואף העמידו שוטרים וחיילים לתפוס את התוקע. זכור לטוב הרב משה צבי סגל, שלא וויתר, ועל אפם וחמתם של הבריטים תקע. הוא נעצר מיד, והראי"ה קוק הודיע לשלטונות הבריטים שהוא לא יפסיק לצום, עד לשחרורו. האיום עזר, והוא שוחרר¹⁴. הרב סגל הסביר את מעשהו:

"באם אפשר לוותר על התקיעה המסמלת את גאולת ישראל? התקיעה הזאת הייתה מאותות המרי המרד והמלחמה שהתפשטה והלכה¹⁵, עד שזכינו

12. דיון מורחב בדברי הסמ"ע עי' בשו"ת קול מבשר (סי' ס).
13. נסיון לעצב חוק יובל במדינת ישראל עין במאמרו של ר' דב רוזן "משנת היובל" (ממלכת כהנים וגוי קדוש עמ' 276-289), והתייחסות עורך הספר הרב יהודה שביב להצעה (שם בעמ' 289-290).
14. הרחבת דברים בעניין זה עי' בספר "שירת אומה לארצה" (להרב עוזי קלכהיים עמ' קעא-קעז, שיג-שיז), ובספר שבת ומועד בשביעית (להרב ישעיהו הדרי עמ' 389-397).
15. לקוטי הראיה (להרב משה צבי נריה עמ' 454-455). סקירה על תקיעות השופר במוצאי יוה"כ

לשחרור ארץ ישראל מידי הכובש האנגלי" (דור ודור מהרב מ"צ סגל עמ' 92-93).

הרמב"ם (הל' שמו"י הי"ב הט"ז) פוסק שכשיכנסו לארץ בביאה שלישית יתחילו למנות שמיטים ויובלות מחדש¹⁶, ויש מקום לברר מהם התנאים הנדרשים ובאיזה שלב תיקרא ביאתנו כיום לארץ ישראל ביאה שלישית. אך גם אם אין אנו מתחילים למנות מניין חדש לשמיטים וליובלות יש להדגיש את העובדה ששנת השמיטה בשנת תשס"א, נסגר מעגל של שבע שמיטות מלאות מאז קום המדינה. שנת תש"ח בה קמה המדינה הייתה שנה שלישית לשמיטה. שנת השמיטה הראשונה במדינה הייתה שנת תשי"ב. משנת תשי"ג עד שנה זו שנת תשס"א יש שבע שמיטות מלאות, ושנת תשס"ב היא השנה הראשונה לשמיטה השמינית אך היא גם שנת החמישים מאז החלו למנות שמיטות מלאות במדינת ישראל.

ביום העצמאות תשנ"ח ציינה מדינת ישראל יובל שנים לתקומתה. התקיימו טקסים והופעות של אומנים, אך אין, ולא היה לזה, שום קשר למצוות יובל שבתורה. מן הראוי שבמוצאי השמיטה הקרובה, ביוה"כ תשס"ב הבעל"ט, אם לא יבוא עד אז מלך המשיח ויבנה המקדש ויעשה "שמיטין ויובלות ככל מצותן האמורה בתורה" (רמב"ם הל' מלכים פי"א ה"א)¹⁷ יוכרז באופן מיוחד שתקיעת שופר זו היא זכר ליובל, עם סיום שבע שמיטות מלאות במדינת ישראל¹⁸.

"מה שישאל מכינים עצמם באמונה וצפיית ישועה לאורו של משיח וחזרת קדושת ארץ ישראל על מכונה, שאז ישובו השמיטים והיובלות כדינם, מאורה זו, יונקין כל התיקונים שנעשים בעולמות העליונים בכל מדרגותיהם" (אגרות הראיה ב עמ' קצה).

ליד הכותל, ועל המנהג לשיר "התקוה" במספר בתי כנסת עם סיום הצום עי' במאמרו של ד"ר אהרון אנד (דף השבועי אוניברסיטת בר אילן פרשת וילך ויום הכיפורים תשנ"ט מס' 255). עוד על תוקע אחר בכותל בזמן המנדט הבריטי, בספר "צדיק יסוד עולם" (שמחה רז עמ' 364). בנו של הרב מ"צ סגל, ר' עמישר סגל תושב העיר העתיקה בירושלים, עומד להוציא ספר על כל התוקעים בכותל במוצאי יו"כ בתקופת השלטון הבריטי בארץ.

16. ביחס לתקיעת שופר בראש השנה מצינו שהרומאים ראו בכך אות מרי. בירושלמי (ראש השנה פ"ד ה"ח) נאמר שתוקעים במוסף מאחר שבתחילה היו תוקעים בשחרית אך השונאים חשבו שהם עולים עליהם למלחמה, ולכן העבירו זאת למוסף, לאחר שהשונאים הלכו. נימוק זה נזכר בקצרה גם בבבלי (ראש השנה לב ע"ב) ועיי"ש בהסבר התוס' (ד"ה בשעת).

17. בשיטת הרמב"ם בעניין זה עסק הרב יהודה הלוי עמיחי במאמרו: "מנין שנות השמיטה לעתיד לבא" עי' לעיל.

18. הצעה זו לתת תוקף ומשמעות לתקיעת שופר במוצאי יוה"כ במדינת ישראל, העלה כבר הרב מרדכי פוגלמן (שו"ת בית מרדכי סי' לז הובאו דבריו לעיל בהע' 2), אך לפיו יש לעשות כן במשך כל השנים ללא קשר מיוחד לסיום שבע שמיטות מלאות.